

Μικρός Οδηγός ποιητικών –και όχι μόνο- όρων

Με ενεργούς συνδέσμους που βοηθούν στην κατανόηση

Διασκελισμός: είναι το φαινόμενο της στιχουργικής κατά το οποίο ένας στίχος δεν κλείνει μέσα του ολόκληρο νόημα, αλλά η συντακτική ενότητα που το εκφράζει συνεχίζεται και στον επόμενο στίχο. Σε ό,τι αφορά τη νεοελληνική ποίηση, ο διασκελισμός δεν υπάρχει στο δημοτικό τραγούδι και γενικά θεωρείται αρνητικό στοιχείο στην παραδοσιακή ποίηση· γι' αυτό και τον συναντάμε συχνότερα σε ποιητές που δείχνουν να αμφισβητούν ως ένα βαθμό την παράδοση (π.χ. Καβάφης, Καρυωτάκης). Ο διασκελισμός διακόπτει την κανονική, την προσδοκώμενη ροή του λόγου και προκαλεί ένα ξάφνιασμα, κάτι το απροσδόκητο. Και όταν συμβεί στο πρώτο σκέλος της ομοιοκαταληξίας, τότε προκαλεί, μαζί με το ξάφνιασμα, και την περιέργεια: πώς θα συνεχιστεί το νόημα, ώστε να συμπληρωθεί η ομοιοκαταληξία ή το νόημα; Ο διασκελισμός δίνει στον ποιητή μεγαλύτερη ελευθερία και του επιτρέπει να τονίσει διακριτικά κάποια σημεία. Στην μοντέρνα ποίηση ο διασκελισμός αποτελεί συνηθέστατη πρακτική.

Κ. Βάρναλης, Ορέστης

Σέλινα τα μαλλιά σου μυρωμένα,
λύσε τα να φανείς, ως είσαι, ωραίος
και διώξε από το νου σου πια **το χρέος**
του μεγάλου χρησμού, μια και κανένα

τρόπο δεν έχεις άλλονε! Και **μ' ένα**
χαμόγελον ιδές πώς σ' έφερ' έως
στους Άργους την πύλη ο δρόμος σου ο μοιραίος
το σπλάχνο ν' αφανίσεις που σ' εγέννα.

Κ. Π. Καβάφης -Απολείπειν ο θεός Αντώνιον

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ', **ακουσθεί**
αόρατος θίασος να περνά
με μουσικές εξαίσιες, με φωνές—
την τύχη σου που ενδίδει πια, **τα έργα σου**
που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου
που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανωφέλετα θρηνήσεις.

Δραματικότητα: Δραματικότητα υπάρχει στο κείμενο, όταν υπάρχει δράση ή εξωτερική ή εσωτερική, και επομένως, όταν προκύπτουν συγκρούσεις είτε ανάμεσα σε πρόσωπα, θεσμούς, καταστάσεις είτε ανάμεσα σε συναισθήματα, επιθυμίες, επιδιώξεις κλπ. στην ψυχή του ίδιου προσώπου.

Εκφραστικά Μέσα: Το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούνται στη λογοτεχνική έκφραση. Δεν ταυτίζονται με τα σχήματα λόγου / τους εκφραστικούς τρόπους: Και τα σχήματα λόγου και τα εκφραστικά μέσα είναι χαρακτηριστικά στοιχεία της λογοτεχνικής γλώσσας. Υπάρχει, όμως, μια θεμελιώδης διαφορά: τα εκφραστικά μέσα είναι η ευρύτερη σε πλάτος έννοια, ενώ τα σχήματα λόγου είναι η στενότερη. Επομένως, τα λεγόμενα σχήματα λόγου (π.χ. μεταφορά, προσωποποίηση, υπερβολή, υπερβατό κλπ.) είναι ένα υποσύνολο μέσα στο σύνολο των εκφραστικών μέσων. Όλα τα σχήματα λόγου είναι εκφραστικά μέσα, αλλά όλα τα εκφραστικά μέσα δεν συνιστούν αναγκαστικά και σχήματα λόγου. Οι εικόνες π.χ. είναι εκφραστικό μέσο, αλλά δεν είναι σχήμα λόγου. Συνεπώς, οι εικόνες, το είδος του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί ένας λογοτέχνης (π.χ. ιδιωματικό, λόγιο, καθημερινό), η ιδιόζουσα χρήση ενός μέρους του λόγου (π.χ.

του επιθέτου), η στίξη κ.ά. είναι εκφραστικά μέσα και όχι σχήματα λόγου. [Ισχύει και για την πεζογραφία]

Θεατρικότητα: Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι υπάρχουν στοιχεία θεατρικότητας σε ένα λογοτεχνικό κείμενο, όταν σε αυτό ενυπάρχει η δυνατότητα να αναπαρασταθεί στη σκηνή. Στα κείμενα με υψηλό δείκτη θεατρικότητας ενυπάρχουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία (χωροχρονικές ενδείξεις, πρόσωπα, δραματική δομή, επεξεργασμένη πλοκή κ.ά.) που τα καθιστούν αναπαραστάσιμα μέσω της θεατρικής τέχνης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα θεατρικότητας -αλλά και δραματικότητας- αποτελούν τα ποιήματα [«Η Σονάτα του Σεληνόφωτος»](#) του Ρίτσου, [«Ο Δαρειός»](#) του Καβάφη.

Λυρισμός: Με τον όρο «λυρισμός» εννοούμε την έκφραση των συναισθημάτων του ομιλούντος προσώπου (ποιητικού υποκειμένου / ομιλητή / αφηγητή) σε κείμενα είτε ποιητικά είτε πεζά. Ο λυρισμός περιλαμβάνει έντονο το στοιχείο της συναισθηματικής φόρτισης και εκφράζει τον εσωτερικό κόσμο.

Ομοιοκαταληξία: Υπάρχει ομοιοκαταληξία σε ένα ποιητικό κείμενο, όταν οι τελευταίες λέξεις δύο ή περισσότερων στίχων, από το τονισμένο φωνήεν και κάτω, ομοιοχούν απολύτως, όπως «κρί**να**» και «ελαφί**να**». Μερικοί, για να κάνουν ακόμα πιο μελωδικούς τους στίχους τους, ζητάνε να ομοιοχούν και το σύμφωνο που βρίσκεται μπρος από το τονισμένο φωνήεν, όπως «με**λ**ίσ**σι**» και «νεκροστ**ολ**ί**σι**».

Τύποι ομοιοκαταληξίας: α) ζευγαρωτή (ααββ), β) πλεχτή (αβαβ), γ) σταυρωτή (αββα), δ) ζευγαροπλεχτή (ααβγγβ), ε) ελεύθερη (παρουσιάζει διάφορους τύπους).

Ποίηση Μοντέρνα ή Νεωτερική: Τα εμφανέστερα χαρακτηριστικά της νεωτερικής (μοντέρνας) ποίησης θεωρούνται τα εξής:

1. Ο ελεύθερος στίχος [απουσία ομοιοκαταληξίας, μέτρου, ανισοσύλλαβοι στίχοι, άνισες στροφές, συχνά απουσιάζουν τα σημεία στίξης]
 2. Η έμφαση στο δραματικό στοιχείο
 3. Το καθημερινό λεξιλόγιο -άμεση, ως ένα βαθμό, συνέπεια της δραματικότητας- σε αντίθεση προς το «ποιητικό» λεξιλόγιο της παλαιάς, που κάνει τη νέα ποίηση να πλησιάζει προς το λεξιλόγιο της πεζογραφίας [και τον τόνο της προφορικής ομιλίας](#), π.χ. ένα ποίημα του Ντίνου Χριστιανόπουλου.
 4. Η σκοτεινότητα, που απορρέει από την κατάργηση της λογικής αλληλουχίας και η οποία δυσχεραίνει την κατανόηση του ποιήματος. π.χ. [ένα ποίημα του Σαχτούρη](#)
- Σε εποχές που γίνονταν προσπάθειες ανανέωσης της παραδοσιακής ποίησης, αρκετοί ποιητές κατήργησαν κάποια στοιχεία της, όπως την ομοιοκαταληξία, το μέτρο κ.α. (π.χ. Καβάφης, [Καρυωτάκης](#)).

Από την άλλη, αρκετοί σύγχρονοι ποιητές χρησιμοποιούν στην ποίησή τους και στοιχεία της παραδοσιακής ποίησης, π.χ. [Ελύτης](#), [Γκανάς](#).

Ποίηση Παραδοσιακή: Ο παραδοσιακός ποιητής γράφει σεβόμενος το μέτρο, την ομοιοκαταληξία, τη διαίρεση του ποιήματος σε στροφές με ίσο αριθμό στίχων και αριθμό συλλαβών σε κάθε στίχο. Επίσης, αποφεύγει τους διασκελισμούς, προσέχει πολύ την επιλογή των λέξεων αποφεύγοντας όσες θεωρεί «αντιποιητικές», επιζητεί τα σχήματα λόγου και τον εκφραστικό πλούτο και, γενικά, κάνει ό,τι μπορεί, ώστε το ποίημα να απέχει πολύ από τον καθημερινό λόγο και από τον πεζό λόγο. Επιπλέον, ένα παραδοσιακό ποίημα χαρακτηρίζεται από αλληλουχία νοημάτων, ενώ ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται τα νοήματα αυτά δεν αμφισβητεί τη λογική μας ή τον κόσμο γύρω μας και όσα γνωρίζουμε γι' αυτόν. Επομένως, ένα παραδοσιακό ποίημα δεν θέτει ιδιαίτερα προβλήματα στον αναγνώστη σε ό,τι αφορά την κατανόηση και

προσπαθεί να του προσφέρει την αισθητική απόλαυση με την τήρηση κανόνων και συμβάσεων.
π.χ. ένα ποίημα του Παλαμά.

Ποιητικό Υποκείμενο: Είναι η φωνή που μιλάει σε ένα ποίημα. Άλλοτε μιλάει ως «εγώ» και άλλοτε ως «εμείς» (= συλλογικό ποιητικό υποκείμενο)· άλλοτε περνάει από το «εγώ» στο «εμείς» και αντίστροφα· άλλοτε δεν ταυτίζεται με κάποιο πρόσωπο, είναι απλώς μια φωνή. Το ποιητικό υποκείμενο δεν ταυτίζεται με τον ποιητή, ως βιολογική οντότητα, αν και πολύ συχνά λειτουργεί ως μέσο για την έκφραση των εμπειριών, των βιωμάτων και των συναισθημάτων του δεύτερου. Πολλές φορές αποτελεί ένα προσωπείο του ποιητή. Σε πολλά ποιητικά κείμενα, εκτός από τη φωνή του δεσπόζοντος ποιητικού υποκειμένου, εντοπίζονται και άλλες φωνές.

Προσωπείο (Περσόνα): Ο όρος «περσόνα» προέρχεται από τα ιταλικά και στην κυριολεξία σημαίνει «πρόσωπο». Συνήθως, όμως, χρησιμοποιείται για να δηλώσει ένα ορισμένο συγγραφικό τέχνασμα που έχει κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί από πολλούς δημιουργούς. Πράγματι, σε αρκετές περιπτώσεις, ένας λογοτέχνης, ποιητής ή πεζογράφος, προτιμά να καλύψει το συγγραφικό του «εγώ» πίσω από ένα προσωπείο, μία περσόνα, που στο συγκεκριμένο έργο θα μιλάει αντί γι' αυτόν. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτύχει πολλούς στόχους, ανάλογα με το είδος του έργου ή την εποχή: για παράδειγμα, μπορεί σε εποχές δύσκολες να αποκρύψει την ταυτότητά του, μπορεί να δημιουργήσει πολλά «ποιητικά εγώ» εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους, ενώ -στην πεζογραφία ειδικά- μπορεί να παρουσιάσει το έργο του ως μαρτυρία και τα γεγονότα τα οποία αφηγείται ως αληθινά.

Σονέτο (ή δεκατετράστιχο): Είναι ποίημα σταθερής μορφής και συνήθως λυρικού περιεχομένου. Στην κλασική μορφή του παρουσιάζει τα ακόλουθα εξωτερικά χαρακτηριστικά:

- α) αποτελείται από δεκατέσσερις στίχους, που κατανέμονται σε τέσσερις στροφές
 - β) οι δυο πρώτες στροφές είναι τετράστιχες, ενώ οι δυο τελευταίες τρίστιχες· έχουμε δηλαδή το σχήμα: 4 - 4 - 3 - 3
 - γ) το μέτρο είναι κανονικά ιαμβικό και οι στίχοι ενδεκασύλλαβοι
 - δ) στις δυο πρώτες τετράστιχες στροφές, η πιο συνηθισμένη μορφή ομοιοκαταληξίας είναι η σταυρωτή
 - ε) στις δυο τελευταίες τρίστιχες στροφές, η ομοιοκαταληξία μπορεί να παρουσιάζει ποικίλους συνδυασμούς και τύπους. Πάντως, ένας τουλάχιστον στίχος της μιας στροφής πρέπει να ομοιοκαταληκτεί με έναν της άλλης.
- Το σονέτο, ως λυρικό ποίημα, θέτει στον ποιητή πολλούς και ποικίλους περιορισμούς: θεματικούς, έκτασης, μετρικούς, αριθμού συλλαβών κατά στίχο, ομοιοκαταληξίας. Εξαιτίας αυτών των περιορισμών, που επιβάλλουν στον ποιητή μian αυστηρή και υποχρεωτική πειθαρχία σε εξωτερικούς κανόνες, το σονέτο θεωρείται δύσκολο ποιητικό είδος. Ο καλύτερος σονετογράφος μας θεωρείται ο Λ. Μαβίλης, που έγραψε τα αρτιότερα και τα πιο καλοδουλεμένα λυρικά σονέτα.

Στίχος: Μια σειρά, μια αράδα, μια γραμμή του ποιήματος.

Στροφή: Οργανωμένη υποδιαίρεση ενός ποιήματος σε ενότητα στίχων, με την έννοια ότι υπακούει σε μια συγκεκριμένη στιχουργική (στην παραδοσιακή ποίηση). Συνήθως, σε ένα παραδοσιακό ποίημα οι στροφές ενός ποιήματος διακρίνονται από ένα επαναλαμβανόμενο σχήμα ομοιοκαταληξίας και από την ομοιομορφία τους ως προς τον αριθμό και το μέγεθος των στίχων τους. π.χ. Ο Εθνικός Ύμνος μας αποτελείται από 8 στίχους ίσα μοιρασμένους σε 2 στροφές. Ο όρος χρησιμοποιείται, επίσης, για να δηλώσει μια ενότητα στίχων σε ένα νεωτερικό ποίημα.

Σύμβολο: Είναι μια μορφή σύμβασης, κοινά αποδεκτή, στην οποία χρησιμοποιούμε κάτι, για να αναπαραστήσουμε κάτι άλλο. Στα λογοτεχνικά κείμενα, για να αποκωδικοποιήσουμε και να κατανοήσουμε το σύμβολο, το οποίο μπορεί να εκφράζει μια ιδέα, χρειάζεται να περάσουμε στη

διαδικασία της ερμηνείας. Π.χ. στον *Δωδεκάλογο του Γύφτου* του Κωστή Παλαμά ο γύφτος λειτουργεί ως σύμβολο που αναπαριστά την ελεύθερη ψυχή που λειτουργεί ως «χαλαστής» και ως «πλάστης». Ο όρος «σύμβολο» χρησιμοποιείται μόνο για μια λέξη ή μια έκφραση που σημαίνει ένα αντικείμενο ή ένα γεγονός το οποίο με τη σειρά του σημαίνει κάτι άλλο ή παραπέμπει σε ένα φάσμα αναφορών πέραν του ιδίου. Ορισμένα σύμβολα είναι «συμβατικά» ή δημόσια: έτσι, «ο Σταυρός», «η Γαλανόλευκη» και «Ο Καλός Ποιμήν» είναι όροι που αναφέρονται σε συμβολικά αντικείμενα, η απώτερη σημασία των οποίων είναι καθορισμένη στο πλαίσιο μιας δεδομένης κουλτούρας. Οι ποιητές, όπως όλοι μας, μεταχειρίζονται τέτοιου είδους συμβατικά σύμβολα· πολλοί ποιητές, ωστόσο, χρησιμοποιούν επίσης «ιδιωτικά» ή «προσωπικά σύμβολα». Συχνά υιοθετούν ευρέως διαδεδομένες συσχετίσεις που συνδέουν ένα αντικείμενο, ένα γεγονός ή μια ενέργεια με μια συγκεκριμένη έννοια, όπως λ.χ. τη γενική συσχέτιση του παγονιού με την περηφάνια και του αετού με τον ηρωικό αγώνα· του ανατέλλοντος ηλίου με τη γέννηση και του δύοντος ηλίου με τον θάνατο· της αναρρίχησης με την προσπάθεια ή την πρόοδο και της καθόδου με την παράδοση ή την αποτυχία. Κάποιοι ποιητές, όμως, χρησιμοποιούν επανειλημμένως σύμβολα που η σημασία τους είναι σε μεγάλο βαθμό δικής τους επινόησης, γεγονός που καθιστά δυσκολότερη την ερμηνεία τους.

ΣΧΟΛΗ: με τον όρο «**λογοτεχνική σχολή**» εννοούμε συνήθως έναν ορισμένο αριθμό δημιουργών που δρουν συνειδητά και οργανωμένα ως ομάδα, π.χ. Επτανησιακή Σχολή, Αθηναϊκή Σχολή, κλπ. Κοινά τους στοιχεία συνήθως η ηλικία, οι εμπειρίες, οι απόψεις τους για τη λογοτεχνία και την τέχνη γενικότερα, αλλά και για ζητήματα κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά, ιστορικά. Τα έργα τους παρουσιάζουν κοινά στοιχεία, συχνά ακολουθούν το ίδιο λογοτεχνικό ρεύμα (π.χ. Ρομαντισμός, Συμβολισμός, Υπερρεαλισμός), αυτό όμως δεν συνεπάγεται αυτομάτως και πλήρη ομοιομορφία, αφού από ένα σημείο και μετά κάθε λογοτέχνης διαμορφώνει το δικό του προσωπικό δρόμο. [Για περισσότερα, δες ΛΕΞΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ, σελ. 184: σχολή, ρεύμα, κίνημα] Σχολές υπάρχουν σε όλες τις Καλές Τέχνες.

Σύνδεσμοι όπου μπορείτε να ακούσετε αναγνώσεις ποιημάτων ή μελοποιημένα ποιήματα

- ❖ Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, αναγνώσεις ποιημάτων
<http://www.snhell.gr/lections/writers.asp>
- ❖ 29 μελοποιημένα ποιήματα
https://www.youtube.com/watch?v=tpo2430b7Ek&list=PLLDnGmJm5NdRP82ugUF_0iHMYBefp6cMZ&ab_channel=nakisoda16
- ❖ μελοποιημένα ποιήματα
https://www.youtube.com/watch?v=9IKwQiCevOs&list=PLxKYAFIoKkk6slIc0UMjO_LygcwrDu4Yt&ab_channel=despovas1986
- ❖ Ακούγοντας ποίηση και λογοτεχνία
<https://open.spotify.com/show/3RiCSrhKXd2FK8mhnPtsEQ>
- ❖ Podcast με αναγνώσεις ποιημάτων
<https://www.openbook.gr/category/audio-books/poetry-audio/>
- ❖ Podcast με αναγνώσεις ποιημάτων και μελοποιημένα ποιήματα
<https://www.podomatic.com/podcasts/poiein>
- ❖ Ακούστε την ποίηση μέσα από τις φωνές των εφήβων!
<http://artfygio.gr/episodes-poemcast/>
- ❖ Μουσική και ποίηση στην ελληνική δισκογραφία
<https://mypodcasts.avopolis.gr/podcasts/crossover/881-mousiki-kai-poiisi-stin-elliniki-diskografia.html>

- ❖ Ψαραντώνης / Χαϊνήδες / Mode Plagal: Πέρα απ' τα σύνορα (μελοποιημένα ποιήματα απ' όλο τον κόσμο)
https://www.youtube.com/watch?v=nIn4eAy8X3U&list=PLCLCpVRvZ_AI-aTVo7GZasDEh8RzZSmcD&ab_channel=MLK

Πηγές

- Σχολικό Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων
- Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία: <https://sarantakos.wordpress.com>
- Γλωσσάρι λογοτεχνικών όρων του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου: http://archeia.moec.gov.cy/sm/281/glossario_logo_oron_anath.pdf
- Προσωπικές γνώσεις και σημειώσεις

Κ. ΔΕΔΕ, ΓΕΛ Λ. ΑΙΔΗΨΟΥ